

مجموعه مقالات همایش ملی
گیلان در گستره تاریخ صفویه

به کوشش
دکتر عباس پناهی
(عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان)

سرشناسنامه: همایش گیلان در گستره تاریخ صفویه (۱۳۹۴: رشت)
عنوان و پدیدآور: مجموعه مقالات همایش ملی گیلان در گستره تاریخ صفویه/
به کوشش عباس پناهی. [به سفارش حوزه هنری گیلان]
مشخصات نشر: رشت، فرهنگ‌ایلیا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۵۷۵ ص.
شابک: ۲-۵۹۱-۱۹۰-۹۶۴-۹۷۸
موضوع: ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷-۱۱۴۸ق. -- کنگره‌ها
موضوع: گیلان -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع: پناهی، عباس، ۱۳۵۴ - گردآورنده
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ هـ ۸-۱۱۷۹ DSR
رده‌بندی دیویی: ۰۷۱ / ۹۵۵
شماره کتابخانه ملی: ۵۲۶۱۵۰۰

فرهنگ ایلیا

● گیلان در گستره تاریخ صفویه (مجموعه مقالات همایش ملی)
● به کوشش: دکتر عباس پناهی
● چاپ نخست: ۱۳۹۷ ● شمارگان: هزار نسخه ● شماره نشر: ۶۸۹
● نسخه‌پردازی و آماده‌سازی: کارگاه نشر فرهنگ‌ایلیا
● همه‌ی حقوق این کتاب محفوظ است.
● شابک: ۲-۵۹۱-۱۹۰-۹۶۴-۹۷۸
● نشر فرهنگ‌ایلیا؛ رشت، خ آزادگان، جنب دبیرستان بهشتی، خ صفایی، خ خاتم، شماره ۴۹
● تلفن: ۳۳۳۴۴۷۳۳ ۳۳۳۴۴۷۳۳-۰۱۳ ● دورنگار: ۳۳۳۲۱۸۲۸-۰۱۳
www.farhangeilia.ir Email: nashreilia@yahoo.com

فهرست

۹	یادداشت حوزه هنری گیلان.....
۱۱	مقدمه.....
۱۵	مجموعه مقالات فکری و فرهنگی.....
	نقاشی و نقاشان گیلان در دوره صفویه
۱۷	صدیقه احمدی باصیری.....
	نقش نخبگان سیاسی - مذهبی و اقتصادی گیلان در قدرت یابی صفویان
۲۵	دکتر محمدحسین اسماعیلی سنگری، معصومه نیکسیرت.....
	گیلان و میراث مکتوب دوره صفویه
۴۱	علی امیری.....
	تجزیه و تحلیل محتوایی کتاب صفوة الصفا
۵۳	دکتر عباس پناهی، فرشته رحمانی نژاد.....
	آداب، رسوم، آیین‌ها و بیماری‌های مردم گیلان
۶۷	دکتر ناصر جدیدی، نفیسه مطیفی فرد.....
	مکان‌یابی جاده شاه‌عباسی با استفاده از پل‌های تاریخی موجود
۷۹	ولی جهانی.....
	بررسی یک نسخه تازه‌یاب از منشات خان احمد گیلان
۹۹	دکتر ابوالفضل حسن آبادی.....
	معماری گیلان در عصر صفویه
۱۱۱	مینو خاکپور.....
	گرایش به اندیشه اعتدال، تسامح مذهبی و دوری از تبرا در بلده رشت در ۹۸۴ق با نگاهی به مسکوکات صفوی گیلان
	موجود در گنجینه موزه ملی ملک
۱۲۳	ملک سالار رفیعیان.....
	آموزش و پرورش گیلان در دوره صفویه
۱۳۹	دکتر محمود رنجبر، رقیه رادمرد.....
	میانی نگرش رحمانی در اسرارالشهود اسیری لاهیجی
۱۴۹	دکتر محمود رنجبر.....
	تحلیل مدایح شاهان صفوی در دیوان فیاض لاهیجی
۱۶۱	دکتر مریم شاد محمدی.....
	بررسی نقش اجتماعی و علمی ابوالفتح مسیح‌الدین گیلانی
۱۷۱	دکتر علی صفایی سنگری.....
	نسخه مصور شاهنامه لاهیجان
۱۷۷	علی عباسی رودپشتی.....
	کاروانسراهای گیلان در عصر صفوی
۲۰۹	معصومه کیانپور.....

حکیم صدرالدین علی گیلانی؛ سفیر مکتب پزشکی گیلان در هند

- ۲۱۷ سیدعلیرضا گلشنی، جواد عباسی.....
بررسی کارکردهای انسان شناختی تی تی کاروانسرای سیاهکل
۲۲۳ فیروزه محسینی.....
۲۳۱ بازنمایی گیلان در سفرنامه‌های سیاحان عصر صفویه اسدالله محمدزاده زهرا فرزی.....
تحلیلی بر کیفیت ارتباط شیخ‌صافی‌الدین اردبیلی با طریقت زاهدیه گیلان و تأثیر آن در خیزش سیاسی خاندان صفوی
۲۴۷ دکتر میرصمد موسوی، سیمین ستایش.....
بیان نمادین آرامگاه شیخ‌زاهد گیلانی
۲۵۹ سیدمجتبی میرمیران آلاله عابدی.....
بررسی مردم‌شناختی جشن باستانی آبریزان و تیرماسیزده در گیلان و رونق آن در دوره شاه‌عباس صفوی
۲۶۹ میثم نوائیان ساهره، سکوتی علی‌آبادی.....

مجموعه مقالات تاریخی و اقتصادی

- تشیع و اقتدارگرایی در عهد صفویه با تکیه بر نقش حاکمان گیلان
۲۹۱ محمد عطار آبکنار هادی روشن پروا.....
دلایل اسکان ارمنیان در گیلان و مازندران به فرمان شاه‌عباس اول
۳۰۹ دکتر شکوه‌السادات اعرابی هاشمی.....
مروری بر جغرافیای تاریخی شهرهای گیلان در دوره صفویه
۳۱۵ دکتر اسماعیل آقائی‌زاده، دکتر محسن مرسل‌پور.....
گیلان؛ بستر نهایی تبدیل فرایند طریقت - سیادت به سلطنت
۳۲۷ حسن الهیاری، احمد زنگنه‌آبادی.....
نقش تاریخی شاه‌اسماعیل اول
۳۳۷ دکتر منوچهر پارسا دوست.....
علل قیام گیلانیان در عصر صفوی
۳۴۹ دکتر نصراله پورمحمدی املشی.....
تجزیه و تحلیل رقم‌شاه در مانده صفوی (تیماسب دوم) به یکی از علمای گیلانی
۳۵۷ دکتر عباس پناهی.....
جغرافیای تاریخی آستارا در گستره عصر صفوی، افشاری و زندیه
۳۶۹ آرمین حیدریان.....
مطالعه تطبیقی تأثیر صنعت ابریشم در هنر زنان گیلان، عصر صفویه و دوره پهلوی
۳۷۹ نادیا ره.....
معرفی و مطالعه چند قطعه سفال زرین‌فام دوره صفوی
۳۹۱ سولماز رئوف، ولی جهانی.....
نقش اقوام گُرد در سرکوبی خان‌احمد گیلانی در دوره صفویه
۴۰۱ دکتر ابوطالب سلطانیان، ابوالفضل کاظمی.....
چگونگی گشایش راه دریایی خزر و کارکرد کمپانی مسکوی در ایران عصر صفوی
۴۰۹ دکتر ابوطالب سلطانیان.....
سکه‌شناسی گیلان عصر صفوی
۴۱۹ مانی زبیری، یوسف افتخاری.....
بررسی جایگاه قوم تالش در تشکیلات کشوری و لشکری دوره صفویه
۴۴۳ دکتر فریدون شایسته.....

- بررسی تحولات جغرافیای تاریخی حد غربی گیلان در عصر صفویه
 دکتر محمد شورمیج..... ۴۴۹
- تأثیر موقعیت جغرافیایی بر رونق اقتصادی گیلان عصر صفویه
 دکتر باقر علی عادل فر، فریده فرزی..... ۴۵۷
- لاهیجان در عصر صفوی
 بیژن عباسی..... ۴۷۵
- پوشش گیاهی و حیات وحش گیلان از دید سیاحان اروپایی عصر صفوی
 دکتر احمد کامرانی فر، نفیسه مطیفی فرد..... ۴۸۳
- علل و نحوه اشغال گیلان توسط روس‌ها در واپسین سال‌های حکومت صفوی
 دکتر قربانعلی کنارودی..... ۴۹۵
- اوضاع اجتماعی و اقتصادی لنگرود در سفرنامه‌ها (دوره‌های صفوی و قاجار)
 دکتر حسن کهنسال و اجارگاه..... ۵۱۵
- جنبش گیلان مقارن دوره شاه‌طهماسب اول
 ابوالحسن میین، مهین صدقی قره‌چشمه..... ۵۲۳
- نقش ابریشم گیلان در اقتصاد عصر صفوی (دوره شاه‌عباس اول)
 دکتر انوش مرادی، دکتر سیدمجتبی میرمیران..... ۵۳۹
- روابط شاه‌اسماعیل اول صفوی و امرای اسحاقی فومن
 فریدون واحدی‌پور..... ۵۴۹
- گیلان شرقی در عرصه پستاناریخ و تاریخ
 علی اصغر یوسفی‌نیا..... ۵۵۵
- ابریشم گیلان و اهمیت اقتصادی آن
 دکتر محمد کریم یوسف‌جمالی، غلامرضا رحیمی..... ۵۶۳
- نمایه ۵۷۶

نشانی اینترنتی

www.artguilan.ir

artguilan

مرکز پخش

۰۱۳ - ۳۳۳۴۵۵۷۱

۳۳۳۶۵۵۲۴

یادداشت حوزه هنری گیلان

گیلان که در گذشته وسعت آن از آستارا تا چالوس امتداد داشت، اگرچه بخشی از ایران بزرگ بود، اما همواره حکومت‌های محلی بر این سرزمین حکمفرمایی داشتند و دست بسیاری از حاکمان ایرانی و حتی یورشگران بیگانه از جمله اعراب و قوم مغول به این ناحیه نرسید. این عدم دستیابی دو دلیل عمده داشت: اول آن‌که گیلانی‌ها به‌ویژه دیلمی‌ها مردمی جنگاور بودند که شهرت این جنگاوری فراسرزمینی بود؛ از سوی دیگر اقلیم گیلان به‌واسطه جنگل‌های درهم‌تنیده، کوهستان‌های بلند و آب‌وهوایی که برای غیربومیان کشنده بود این بازدارندگی را برای طماعان به این سرزمین دوچندان کرده بود. اما این منطقه همواره در دو سوی سپیدرود، دو حکومت مختلف داشت که بخش شرقی آن شیعه و بخش غربی آن اغلب اهل تسنن بودند. همین اختلاف مذهبی و عوامل دیگر سبب شد که حکومت‌های محلی سالیانی دراز با یکدیگر جنگیدند، تا عصر صفویه که شاه‌عباس دقیقاً در سال ۱۰۰۰ هـ ق توانست خان‌احمد گیلانی حاکم مقتدر گیلان را شکست بدهد و گیلان برای نخستین بار تحت لوای حکومت مرکزی درآمد. علاوه بر این یکبارچگی با حکومت مرکزی که خود منشأ دگرگونی‌های تاریخی شد ویژگی‌های طبیعی منحصربه‌فرد، وجود محصولات متنوع در این منطقه و به‌ویژه رونق صنعت ابریشم به‌عنوان یک کالای مهم در آن دوره، این ایالت را در موقعیت ممتازی قرار داد و تاریخ گیلان را آریستن رویدادهای متعددی کرد. وجود حاکمی آگاه همچون خان‌احمد گیلانی و سلسله کبائیان در این دوره، به لحاظ فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و... همواره سبب پیشرفت این منطقه بوده است. وجود چنین ویژگی‌هایی واکاوی و شناخت تاریخ این دوره را بیش از پیش ضروری می‌نماید. از سوی دیگر شاید در چند دهه اخیر تمرکز اصلی تاریخ‌نگاران محلی بیشتر متوجه دوره قاجار بوده است که ماحصل آن انتشار کتاب‌های متعددی پیرامون این دوره تاریخی است که این حوزه نیز دست‌کم بیش از ده عنوان کتاب در این زمینه منتشر کرده است، اما تاریخ صفویه به هر دلیلی کمتر دستمایه پژوهشگران تاریخ قرار گرفته است؟! جا دارد به این دوره مهم نیز پرداخته شود.

این مقالات ماحصل همایش ملی «گیلان در عصر صفوی» است که در سال ۱۳۹۴ به‌همت پژوهشکدهٔ گیلان‌شناسی دانشگاه گیلان و همکاری برخی دستگاه‌ها و نهادهای فرهنگی در رشت برگزار شد و بخشی از مقالات که از منظر پژوهشی دستاورد جدیدی به‌حساب می‌آید در این کتاب گردآمده است. جا دارد در اینجا از همهٔ پژوهشگرانی که آثارشان در این کتاب منتشر شده و هم‌چنین از دکتر عباس پناهی تاریخ‌پژوه گرامی که زحمت گردآوری این کتاب را برعهده داشته است سپاسگزاری کنیم. حوزه هنری گیلان این کتاب را به همهٔ دوستداران تاریخ گیلان پیشکش می‌کند.

مقدمه

گیلان از نظر فکری و فرهنگی به‌ویژه از نظر تاثیرگذاری بر ساختارهای معنوی و فکری سایر اقوام و سرزمین‌های مجاور خود در بین ایالات ایرانی کم‌نظیر است؛ زیرا همواره در طول تاریخ، جغرافیای فرهنگی گیلان بسیار وسیع‌تر از جغرافیای سیاسی آن بوده است. به‌طوری‌که امروزه نیز دامنه و وسعت فرهنگ و گویش گیلکی و سایر لهجه‌های گیلان فراتر از استان گیلان امروزی است. در طول تاریخ این ایالت علاوه بر تاثیرگذاری سیاسی بر شکل‌گیری و تاسیس حکومت‌ها به‌ویژه بر ساختار فکری و فرهنگی برخی دودمان‌های حکومتگر نیز نقشی انکارناپذیر داشت. پیش از تاسیس حکومت صفویه، گیلانیان در باورهای فکری، صوفیانه و غالبانه شاه‌اسماعیل تاثیرگذار بودند، این نکته در متون تاریخی این دوره نظیر *تاریخ جهانگشای خاقان*، *عالم‌آرای شاه‌اسماعیل* و *احسن‌التواریخ* گزارش شده است. علاوه بر این مساله، به استناد منشآت خان احمد گیلانی و متون تاریخی عصر صفوی و تذکره‌های این عصر، بخش زیادی از دانشمندان سده‌های دهم و یازدهم ه.ق که در دربار هندیان و صفویان حضور داشتند، گیلانی‌الاصیل بودند. این مساله صرفاً به دوره صفوی محدود نمی‌شد؛ بلکه از دوره بویه‌یان تا دوره معاصر، متفکران گیلانی همواره در عرصه فکر و اندیشه پیشتاز بودند و با ورود مدرنیته به ایران بر گستره فعالیت‌شان افزوده گشت.

گیلان در عصر صفویه دارالمرز نامیده می‌شد و حدود آن از شرق به چالوس (نمک‌آبرود) و از غرب تا رود آستارا را شامل می‌شد. این پهنه پیش از تصرف توسط شاه‌عباس اول در سال ۱۰۰۰ هجری به‌دلیل عوامل جغرافیایی، سیاسی و اجتماعی به قلمروهای جداگانه‌ای تقسیم شده بود. بی‌گمان شرایط اقلیمی گیلان نقش زیادی در تحولات سیاسی و اجتماعی آن سرزمین داشت.

سرزمین گیلان نام خود را از اقوام و طوایفی که گیل خوانده شده و در بخش‌های جلگه‌ای می‌زیستند، اقتباس کرده است. با این وجود علاوه بر گیل‌ها، دیلمیان در بخش‌های کوهستانی و تالش‌ها در بخش‌های غربی گیلان می‌زیستند. یکی از اقوامی که نقشی موثر در تاسیس صفویان داشتند، تالش‌های گیلان بودند. از نیمه دوم قرن هشتم هجری، خاندان‌های حکومتگری که در بخش جلگه‌ای گیلان قدرت را در دست گرفتند، توانستند قسمت‌های جلگه‌ای سرزمین گیلان را از نظر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی رونق دهند. از این زمان ابریشم به‌عنوان مهم‌ترین کالای اقتصادی گیلان به‌کار می‌آید؛ زیرا به‌دلیل شرایط اقلیمی مناسب گیلان توستان‌های وسیعی در بخش جلگه‌ای رشد و گسترش یافت و این مساله نیز موجب رشد کمی و کیفی ابریشم در گیلان گشت. با استناد به گزارش متون تاریخ محلی، ابریشم نقش مهمی در روابط سیاسی و اجتماعی حکومت‌های محلی با یکدیگر و از سوی دیگر در نظام اجتماعی گیلان از قرن هشتم هجری تا پایان عصر صفویه داشت. در نتیجه گیلان با داشتن این گنج ارزشمند همواره در تاریخ میانه ایران مورد توجه

حکومت‌های مرکزی ایران قرار می‌گرفت. با این وجود صفویان به‌جهت پیوندهای عمیقی که با گیلانیان برقرار کرده بودند، نگاه متفاوتی به گیلان داشتند.

از نظر ساختار سیاسی و اجتماعی، گیلان تحت تاثیر شرایط اقلیمی خود قرار داشت. جنگل‌های وسیع و درهم‌بافته، باتلاق‌ها، رودها، مرداب‌ها و عوامل متعدد طبیعی دیگر از جمله شاخص‌ها و متغیرهایی بودند که تاثیر زیادی بر ساختارهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و حتی فرهنگی این سرزمین می‌گرفت. عبور سفیدرود از مرکز این سرزمین موجب دویارگی گیلان به شرق و غرب گیلان گشت که در متون تاریخ محلی از آن به «بیه پس» و «بیه پیش» یاد شده است. این تقسیم جغرافیایی موجب دویارگی سیاسی و فرهنگی در گیلان گشت؛ به‌گونه‌ای که نخست در سده هشتم ه. ق و پیش از آن کبیایان بخش‌های وسیعی از غرب گیلان را به‌تصرف خود درآوردند و تشیع را مذهب رسمی خود اعلام نمودند؛ درحالی‌که اسحاق‌وندان بخش بزرگی از غرب گیلان (بیه پس) حکومت داشتند و از نظر مذهبی نیز بر مذهب اهل تسنن بودند. این اختلاف‌ها موجب ایجاد نبردهای طولانی با ماهیت مذهبی و ارضی به‌مدت بیش از دویست‌سال در گیلان گشت که شرح آن در کتاب‌های تاریخ محلی گیلان آمده است و حاصل آن نیز جز ویرانی این سرزمین نبود و برنده نبرد آن نیز صفویان گشتند؛ زیرا طی نیم‌قرنی که صفویان هم‌عصر این امیران محلی بودند، مدام در تحریک این دو خاندان می‌کوشیدند و با این اقدام‌ها موجب تضعیف حکومت‌های محلی گیلان می‌شدند؛ درحالی‌که حکومت‌های محلی گیلان به‌ویژه کبیایان نقشی انکارناپذیر در برآمدن صفویان داشتند.

یکی از حوادث مهم تاریخی و سرنوشت‌ساز تاریخ گیلان، پناهندگی اسماعیل میرزا به گیلان است. اسماعیل میرزای آواره که از همه‌جا رانده شده بود، بر اساس تصمیم صوفیان اهل اختصاص نخست به رشت و بعد به لاهیجان برده شد. صوفی خردسال از سال ۸۹۸ تا ۹۰۵ ه. ق در لاهیجان به‌سر برد و در طی این مدت از سوی کارکیا میرزا علی علاوه بر فراگیری رموز حکومت‌داری با مبانی مذهب تشیع آشنایی کامل یافت. در این مدت وی از دو مربی ارزشمند گیلانی سود فراوانی برد. نخست ملا شمس‌الدین لاهیجی در امور دینی آموزش‌های ارزشمندی به وی ارائه کرد، سپس شیخ نجم زرگر رشتی آداب کشورداری به وی آموخت. اسماعیل میرزا به‌اندازه‌ای به شیخ نجم زرگر دل داد که پس از دستیابی به قدرت لقب «وکیل نفس نفیس همایون» به وی اعطا کرد؛ عنوانی که به هیچ شخصیتی در طول حکومت صفویه داده نشد. علاوه بر این کارکیا میرزا علی با توجه به زمینه‌های تفکر صوفیانه و غالبانه‌ای که اسماعیل میرزا به آن وابستگی داشت، این مبانی فکری را پروراند و بسترهای غالبانه تشیع صفوی را در وی به اوج رساند.

با آنکه گیلانیان نقش انکارناپذیری در تاسیس صفویه داشتند، اما صفویان به مدت یک سده تا پایان عمر حکومت‌های محلی گیلان رفتار توأم با مهر با آنان نداشتند و همواره آن‌ها را با روش‌های مختلف در فشار قرار می‌دادند. با این حال شکل و شیوه رفتار سیاسی صفویان با کبیایان و اسحاق‌وندان متفاوت بود، آن‌ها کبیایان را به‌جهت دارا بودن کیش تشیع، رقیب سیاسی و ایدئولوژیکی خود می‌دانستند و همچنین به‌دلیل تسلط آنان بر ذخایر ارزشمند ابریشم مانعی جهت تسلط و دستیابی بر این منابع اقتصادی می‌دانستند، اما از اسحاق‌وندان به‌جهت نزدیکی جغرافیایی به عثمانی و همچنین دارا بودن کیش تسنن ناراضی بوده و حاضر به

پذیرش آن‌ها نبودند. با این وجود در عصر شاه اسماعیل خطر حذف سیاسی حکومت‌های گیلان تهدید جدی برای این حکومت‌ها نبود، اما پس از روی کار آمدن شاه تهماسب و شاه عباس اول روابط گیلانیان با صفویه وارد مرحله جدیدی شد. روابط آل‌کیا با حکومت صفویه را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد؛ دربار صفوی در مرحله اول روابط خود با آل‌کیا سعی داشت به دلیل خدماتی که آل‌کیا در حق آن‌ها داشتند، حق‌شان را با احترام و مدارا نمودن با کارکیا ادا کنند، برای اثبات این مدعا به کمک‌های سیاسی و نظامی که حکومت صفویه در اختیار آن‌ها برای سرکوب حکومت‌های رقیب می‌نهادند، می‌توان اشاره نمود. دوره دوم روابط آن‌ها با آل‌کیا دوره تثبیت قدرت شاه تهماسب (اول) تا به قدرت رسیدن شاه عباس اول را شامل می‌شود. در این دوره شاه تهماسب اول موفق می‌شود از محاصره قزلباش‌ها خارج شود و در جنگ‌های خارجی نیز به موفقیت‌هایی دست یابد، از سوی دیگر حاکم کیائی - خان احمد خان دوم - در گیلان به دلیل حمایت‌های دربار صفوی تبدیل به قدرتی بی‌منازع شد. نزدیکی گیلان به دربار صفوی - قزوین - نیز به ترس شاه از آل‌کیا دامن زد، بنابراین عدم تمکین و ادعای استقلال و خودسری خان احمدخان بهانه‌های لازم را فراهم آورد تا حاکمیت صفوی تاج‌بخشان سابق را بر سر جایشان نشاند. شاه صفوی بر این نکته واقف بود که شرایط جغرافیایی گیلان و تعدد حاکمان آن میزان نظارت حکومت مرکزی را به شدت دشوار می‌سازد، بنابراین با تبعیدخان احمدخان از گیلان و مهاجرت اجباری ایلات ترک و کرد نخست ترکیب جمعیتی را تغییر داد و بعدها شاه عباس اول با توجه به زمینه‌های ایجاد شده، نه تنها حکومت آل‌کیا بلکه دودمان‌های ضعیف شده اسحاقیه و مرعشیان را در سال ۱۰۰۰ هـ. ق برانداخت. شاه عباس اول همانند شاه اسماعیل اول و شاه تهماسب در روابط خود با گیلانیان صرفاً انگیزه‌های سیاسی را دنبال نمی‌کرد. مهمترین هدف وی از سقوط این حاکمیت‌ها، سلطه اقتصادی بر سرزمین ثروتمند گیلان بود. پس از تصرف گیلان توسط شاه عباس اول این سرزمین تبدیل به سرزمین‌های «خاصه شریفه» «شاه کلب آستان» شد و با غارت ثروت‌های گیلان و مازندران زمینه نبردهای بزرگ خود را با عثمانی و ازبکان فراهم آورد. لذا خان احمدخان از فریب‌های شاه عباس و اهداف وی آگاه بود، در نتیجه مهم‌ترین عاملی که موجب ارتباط سیاسی خان کیایی با دربارهای هند، ازبکان، روسیه، عثمانی و گرجستان شده بود، جلوگیری از نفوذ رو به رشد شاه عباس در گیلان بود. سرانجام خان کیائی نتوانست در برابر شاه صفوی مقاومت کند؛ زیرا شاه عباس با هدف نابودی حکومت‌های محلی قصد حذف رقبای کوچک و ایجاد تمرکز سیاسی در کشور را داشت. در این راستا شاه برای اینکه با کمترین هزینه به اهداف خود دست یابد با کمک حکومت‌های محلی رقیب آل‌کیا حکومت ۲۳۱ ساله آن‌ها را خاتمه بخشید.

گیلان پس از سقوط حکومت‌های محلی جولانگاه مباحثان صفوی گشت؛ زیرا شاه عباس به جهت منافع اقتصادی سرشاری که این ایالت و همچنین مازندران برای وی داشت، به طور مستقیم زیر نظارت خود قرار داد. هرچند گیلانیان استقلال خود را از دست دادند، اما این مساله مقدمات ارتباط جهانی گیلان با دنیا را فراهم آورد و از این زمان تجار و سیاحان دنیا به جهت اعتبار ابریشم گیلان این سرزمین به ویژه رشت را به عنوان یکی از مراکز مهم اقتصادی ایران در برنامه‌های اصلی سفر خود قرار می‌دادند.

با وجود اعتباری که گیلان به جهت موقعیت استراتژیکی و محصولات خود در دنیا یافت، اما مردم این ایالت همواره در برابر حکومت صفوی ناراضی بوده و در نتیجه مشاهده اندک ضعفی از سوی صفویان سر به شورش برمی داشتند. وسعت و تعدد شورش های مردم گیلان به اندازه های بود که همواره حکومت صفوی از این مساله به عنوان یکی از مشکلات خود در برابر گیلانیان یاد می کرد.

هرچند گیلان در عصر صفویه به جهت دارا بودن منابع ارزشمند ابریشم و موقعیت مهم خود در نظام ایالات عصر صفویه اعتبار ویژه داشت، اما نقش این ایالت را در نشر فکر، فرهنگ و معماری عصر صفوی نمی توان نادیده انگاشت. در این دوره شاعران زیادی از سرزمین گیلان برخاستند و مقامی مهمی را در زبان و ادب فارسی به خود اختصاص دادند. علاوه بر این مساله نباید از یاد برد که معماران مهم دولت صفوی یعنی شیخ نجم زرگر رشتی و شمس الدین لاهیجی پروده این سرزمین بوده اند که در دستگاه حکومت های محلی بالیده اند. از نظر معماری نیز با وجود تخریب های انسانی و طبیعی، آثار اندک باقی مانده از این دوره نشان دهنده ذوق هنری و معماری گیلانیان در این زمینه است. به گزارش مورخان محلی گیلان، دربار حکومت های محلی از تجمل زیادی برخوردار بود و حاکمان آن علاقه زیادی بر ایجاد و ساختن کاخ ها و بناهای مذهبی و غیره داشتند، متأسفانه امروزه آثار ارزشمندی از آن دوره باقی نمانده است؛ زیرا شرایط آب و هوایی گیلان سبب شده است تا آثار و بناهای تاریخی به سرعت رو به ویرانی نهد. عامل دیگر ویرانی، تعدد جنگ ها بین حاکمان محلی و تنفر شاه عباس اول از حکمت های محلی بود. شاه عباس اول پس از تصرف لاهیجان، دستور داد کاخ ها و باغ های زیبای آل کیا را طوری ویران کنند که از زمین آن برای بازی چوگان و قپق اندازی استفاده نمایند، با این حال آثاری نظیر پل های این دوره، مقبره های خانوادگی آل کیا در ملاط، گنبد شیخ زاهد در شیخانور، قلعه رودخان فومن و آثار دیگر از دستبرد زمانه محفوظ مانده است.

همایش «گیلان در گستره تاریخ صفویه» گامی نخست برای معرفی توانایی های فکری فرهنگی، سیاسی و اقتصادی گیلان در عصر صفویه است؛ زیرا از این دوره گیلان جایگاه مهمی در جغرافیای جهان ایرانی یافت. همایش حاضر به کوشش پژوهشکده گیلان شناسی دانشگاه گیلان پس از دریافت مجوز از معاونت پژوهشی وزارت علوم در بهار ۱۳۹۳ کار خود را آغاز کرد و سرانجام در ۱۳ اسفند ۱۳۹۴ به بار نشست. در این مسیر گردانندگان همایش از حمایت های بی پایان ریاست محترم دانشگاه گیلان و معاونت محترم پژوهشی و فناوری دانشگاه، مدیر انتشارات دانشگاه، همکاران معاونت محترم پژوهشی، مدیر و همکاران محترم پژوهشکده گیلان شناسی دانشگاه برخوردار گردیدند. همچنین نیز از تمامی حامیان، استادان پژوهشکده گیلان شناسی دانشگاه گیلان، همکاران اداری و دانشجویان ورودی ۹۳ و ۹۴ که در برگزاری باشکوه این همایش یاری رسان بودند، مراتب سپاس و امتنان خود را تقدیم می دارم. در پایان از مجموعه حوزه هنری گیلان و ناشر محترم که بر انتشار این مجموعه اهتمام داشتند، قدردانی می کنم.

دبیر علمی همایش

دکتر عباس پناهی

زمستان ۱۳۹۶